

דילמות הלכתיות בעניין תפילה בתקופת הקורונה

רס"ן, הרב דוד פייג – רמ"ד בקרה וביקורות

א. הקדמה

ב. מקור דין תפילה במניין ובבית הכנסת

ג. מידת החיוב של תפילה במניין ובבית הכנסת

ד. כיצד ינהג אדם השוהה בבידוד בביתו?

ה. האם מותר להימנע מתפילה בציבור/ בית כנסת מחשש לסכנה (מעבר למחויב בחוק)?

ו. האם מותר להימנע מתפילה בבית הכנסת בגלל שהמסכה מפריעה בכוונה?

ז. סיכום

א. הקדמה

ההתמודדות עם מגפת הקורונה, הובילה למצבים שאינם שגרתיים, בהם אנשים נדרשו לשהות בביתם, ולהימנע אף מציאה למסגרות שגרתיות, דוגמת בית הכנסת. לעיתים הוראות אלו חלו על כלל הציבור, באמצעות סגרים כלליים, ולעיתים חלות ההנחיות על היחידים שנדרשים להיכנס לבידוד ביתי, כשמתעורר חשש לכך שנדבקו בנגיף.

מציאות מורכבת וייחודית זו, גררה אחריה התמודדויות רבות, ודרשה מרבני ישראל חשיבה הלכתית מחדשת בהקשרים שונים. במאמר זה נעסוק בכמה מהשאלות שנשאלו בתקופה זו, בהקשר למורכבות התפילה במניין או בבית הכנסת.

ראשית נדון בעיקר חובת ההשתדלות להתפלל במניין ובבית הכנסת בשגרה וחשיבותה, ולאחר מכן נדון בדילמות הייחודיות לזמן הזה.

ב. מקור דין תפילה במניין ובבית הכנסת

הגמרא במסכת ברכות¹ עומדת על חשיבותה של התפילה בבית הכנסת ובמניין:

"תניא, אבא בנימין אומר: אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה. אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הכנסת שנאמר

אלקים נצב בעדת אל. ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלקים נצב בעדת אל וכו'".

מגמרא זו אנו למדים שתפילה נשמעת רק בבית הכנסת, ושעשרה שמתפללין יחד שכינה עמהם. ויש לעיין האם לפנינו שני נושאים שונים – תפילה בבית הכנסת ותפילה במניין, ולכל אחד חשיבות בפני עצמו, או שכוונת הגמרא להשתמש בשני ביטויים שונים לאותו הדבר, או שמא מעלת התפילה וחשיבותה תתקיים דווקא כאשר יתכנסו שני התנאים יחדיו – תפילה במניין בבית הכנסת.

בסוגיא זו לא מפורש שישנו חיוב להתפלל בבית כנסת ובמניין, אלא רק שיש בכך מעלה. אולם, מסוגיא נוספת במסכת ברכות², נראה יותר שיש בכך חיוב גמור:

"אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן, מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלווי? אמר ליה לא יכילנא. אמר ליה לכנפי למר עשרה וליצלי. אמר ליה טריחא לי מלתא. ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר. אמר ליה מאי כולי האי? אמר ליה דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מאי דכתיב ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אימתי עת רצון - בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא: כה אמר ה' בעת רצון עניתך. רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא: הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר: מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, שנאמר: הן אל כביר ולא ימאס, וכתיב: פדה בשלום נפשי מקרב - לי וגו'. אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור - מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם.

אמר ריש לקיש: כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל - נקרא שכן רע, שנאמר: כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל; ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו, שנאמר: הנני נתשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם".

מכך ששאל ר' יצחק את רב נחמן מדוע לא הגיע לבית כנסת, משמע שיש חובה להתפלל בבית הכנסת. אולם יתכן גם לדחות ולומר שר' יצחק סבר שיש בכך מעלה גדולה, וראוי שאדם גדול כרב נחמן יתאמץ בשל כך, למרות שאין חיוב גמור בדבר.

בהמשך דבריו עובר ר' יצחק לדון בתפילה בציבור, ויש לעיין האם כוונתו לדבר נוסף מעבר

לראשית טענתו כלפי רב נחמן שלא בא לבית הכנסת, או שמא מוקד טענתו כלפי רב נחמן הוא על כך שהתפלל ביחידות, והתייחס לבית הכנסת, משום ששם מצויים הציבור. בסוף הסוגיא, הובאו דברי ריש לקיש האומר שמי שיש לו בית כנסת בעירו ואינו מתפלל בו – נקרא שכך רע, ומשמע אם כן שהדיון חוזר למעלת בית הכנסת, כבית ה', ולא דווקא מצד התפילה במניין. ברם, דברי ר"ל נאמרו בלשון מוסרית, ולא בדרך חיוב. אם כן, מסוגיות הגמרא במסכת ברכות, העוסקות במיישרין במעלת התפילה במניין או בבית הכנסת, לא עלה בידנו מקור חד משמעי לכך שישנה חובה בדבר. את החיוב להתפלל במניין, נלמד דווקא בהקשר צדדי, בהמשך אותה המסכת³:

"...מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה וכו' והיכי עביד הכי? והאמר רב יהודה: כל המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר: לעולם בהם תעבדו! לדבר מצוה שאני. מצוה הבאה בעבירה היא! מצוה דרבים שאני. ואמר רבי יהושע בן לוי לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים, שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כולם. שכר כולם סלקא דעתך? אלא אימא: נותנין לו שכר כנגד כולם."

מבואר, שרבי אליעזר עבר על האיסור לשחרר את עבדו הכנעני, לצורך השלמת מניין התפילה. פשוט, שלא היה לו לנהוג כן אלא עבור מצווה גמורה ולא עבור מעלה בעלמא. אולם, אף שכך היא ריהטא דשמעתא, נראה שאין מכאן הכרח גמור, שכן יתכן והאיסור לשחרר את עבדו הוא דווקא לצורך קל, ואילו התפילה במניין היא צורך רבים, לאו דווקא במובן החיוב שבדבר, אלא במובן, שדווקא בדרך זו תעלה תפילתם, ועל כן הצורך שבה גדול ומרכזי, ומצדיק אף את שחרור העבד. בדרך זו כתב תוספות הרא"ש על אתר, שביאר את מעשיו של רבי אליעזר באופן זה:

"מצוה דרבים שאני. דאלים עשה דרבים דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל דהיינו עשה דמקדשין את השם ברבים בעשרה, ואפילו הוי מילתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה דחי עשה דיחיד וכו'".

והרחבה לכך בדברי שו"ע הרב:

"שתפלת הצבור אף על פי שהוא מצוה מדבריהם היא גדולה ממצות עשה של תורה הואיל ומקדשין בה ה' ברבים שהרי מותר לעבור על מצות עשה של תורה ולשחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה".

מבואר, שתכלית מעשיו של רבי אליעזר היה לתועלת הרבים שיוכלו לשמוע קדושה וברכו, וכיוון שזוהי מצווה של רבים, גדולה חשיבותה לדחות את איסור העשה שבשחרור העבד, אף אם אין חיובה אלא מדרבנן.

אף אם נלמד ממקור זה על מידת החיוב להתפלל במניין, אין ללמוד מכאן דבר לגבי החובה להתפלל בבית הכנסת. דבר זה נלמד מסוגיא אחרת במסכת פסחים:

"אמר רבי אבהו אמר רבי שמעון בן לקיש: לגבל ולתפלה ולנטילת ידיים - ארבעה מילין".

ומבאר רש"י:

"וכן לתפלה, אם מהלך אדם בדרך ובא עת ללון ולהתפלל, אם יש בית הכנסת לפניו ברחוק ארבע מילין - הולך ומתפלל שם ולן שם".

על פי הגרסא לפנינו בדברי רש"י, מבואר שאדם צריך להתאמץ וללכת מרחק של ארבעה מילים לצורך תפילה בבית הכנסת, ומשמע אם כן, שאין זו מעלה בעלמא, אלא חיוב, ועל כן צריך להתאמץ בעבורו. אולם הטור גרס ברש"י 'להתפלל בעשרה', ופסק את דבריו להלכה, שהחובה היא להתפלל במניין ולא דוקא בבית הכנסת שזו כמובן מעלה טובה, ולכן כותב שצריך להשתדל בכל כוחו להתפלל עם הציבור. הטור הלך בכך בדרכו של אביו הרא"ש, שגרס גם בסוגיית הגמרא בברכות, באופן אחר מהגרסא שלפנינו, וז"ל:

"ואמר ר"י משום רבי יוסי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת [בשעה שהצבור מתפללין] שנאמר ואני תפילתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין".

מלשונו של הרא"ש מדוקדק, שכוונת הגמרא באומרה: "אין תפילתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת", אינה לבית הכנסת מצד עצמו, אלא דווקא כאשר מתפלל במניין. וכן כתב

4 אורח חיים סימן צ סעיף יז.
5 מו, א.
6 אורח חיים סימן צ.
7 ברכות א, ז.

הטור במקום אחר⁸: "לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הצבור דא"ר יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת פירוש עם הצבור".

לעומת הרא"ש והטור, הרי"ף גרס⁹ כמו שמופיע בגמרא לפנינו: "לעולם יתפלל אדם בבית הכנסת", ללא התוספת: "בשעה שהציבור מתפללין", ומשמע מדבריו שישנה מעלה מיוחדת בתפילה בבית הכנסת, וכ"כ המאירי¹⁰.

באופן מפורש יותר, כתב ר' יונה (על הרי"ף) שאף יחיד המתפלל לבדו צריך להתפלל בבית הכנסת, מפני מעלת התפילה בבית הכנסת¹¹. מבואר, שלדידו של רבנו יונה, ישנו ערך עצמי לתפילה בבית הכנסת, אף בלא שייכות כלל לתפילה בציבור.

הבנה נוספת בפשט הסוגיא חידש בעל הנודע ביהודה בספרו צל"ח, וז"ל:

"יש להסתפק בכוונת אבא בנימין בזה, אם המקום גורם ואפילו אין הציבור מתפללים עתה כגון שנתאחר וכבר השלימו הצבור תפלתם והוא מוכרח להתפלל ביחיד, אפ"ה ילך לבית הכנסת ששם תפלתו בודאי נשמעת וכו', ולכן נלע"ד דתפלת הצבור גם לדעת התוס' נשמעת בכל מקום שמתפללין, ותפלה של יחיד כשהוא לבדו אפי' בבה"כ אינו בטוח שתהא נשמעת, אבל אם היחיד מתפלל בבה"כ בעת שהצבור שם, אף שנתאחר וכבר סיימו הצבור תפלתם אלא שהם עדיין עוסקים בשירות ותשבחות כמו אשרי ובא לציון וכדומה, והיחיד מתפלל שם תפלתו נשמעת, והיינו לשמוע אל הרנה ואל התפלה, הואיל והקב"ה שומע אל הרנה של הצבור, שומע ג"כ תפלה של היחיד, וק"ו אם מתפלל בבית הכנסת שחרית בעת שהציבור מתפללים מוסף וכו' כנלע"ד".

מבואר בדבריו, שישנה חשיבות לתפילה בבית הכנסת בזמן שהציבור מתפללים, אף כאשר הוא עצמו אינו מתפלל עמהם. כגון שהוא עומד בתפילת שחרית והציבור מתפלל מוסף.

שיטה זו אינה בדיוק שיטת הרא"ש והטור, שהם צמצמו את ערך התפילה בבית הכנסת דווקא לכך שהוא עצמו מתפלל עם הציבור, וכך אינה זהה לשיטת הרמב"ם ורבנו יונה שהחשיבו את ערכה של התפילה בבית הכנסת מצד עצמה, אף שלא בציבור, ואילו לשיטת הצל"ח, ערכה של התפילה בבית הכנסת הוא בזמן שהציבור מתפללים ולא דווקא בעודו מתפלל עמהם.

8 סימן צ.

9 ברכות ד, א מדפי הרי"ף.

10 ברכות ו, א.

11 וכ"כ הכסף משנה בהבנת הרמב"ם. והפמ"ג א"א צ ס"ק טו כתב שהשו"ע פסק על פי רבנו יונה שגם ליחיד יש מעלה להתפלל בבית הכנסת.

בנוסף נוסף כתב הנצי"ב, בספרו מרומי שדה:

"אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בביהכנ"ס כו'. פי' אם הוא יחיד אין תפלתו נשמעת אלא בביהכנ"ס וכו'. ומאמר זה אינו דומה להא דאי' להלן ריש דף ח'. מאי דכתיב ואני תפלתי וגו' אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. דהתם משמעו דוקא עם הצבור ביחד. כמוש"כ השאילתות דרא"ג שאילתא ח'. ולזה המאמר כיונו התוס' בע"ז דף ד' ב' בד"ה כיון. ולא כמו שהבינו הגרי"ב והגרע"א והצל"ח שהתוס' הביאו זה המאמר שבדף ו'. וליתא אלא הביאו המאמר שבדף ח'. והיה לפנייהם הנוס' אימתי עת רצון אלא עם הצבור והכי אי' ברי"ף שם".

מבואר, שישנן כאן שתי סוגיות שונות, תפילת הציבור נשמעת בכל מקום ובכל זמן, וערכה אינו תלוי בבית הכנסת, לעומת זאת תפילת היחיד, עיקר כוחה אינו אלא בבית הכנסת.

ג. מידת החיוב של תפילה במניין ובבית הכנסת

ראינו במקורות הנ"ל מדברי התלמוד, על חשיבות התפילה במניין ובבית הכנסת, אך לא עלתה בדינינו הכרעה ברורה האם אכן חיוב גמור יש בדבר. שאלת החיוב שבה ועולה במצבי הקצה שאנו נדרשים אליהם בעת הזאת, שכן בזמנים שבשגרה ודאי מוטל על כל אדם להיות מחזור אחר המצוות, ולפעול לכך שיתקבלו תפילותיו באופן הראוי והמתוקן. ברם, במצבי קצה, בהם מתעורר קושי אובייקטיבי להתפלל באופן הרגיל והשלם, שומה עלינו להתחקות אחר עיקר הדין, האם לפנינו חובה גמורה, שיש להשתדל בעבורה אף במחיר של חשש לפגיעה בבריאות היחיד או הציבור.

כדברים הבאים, נסקור בקצרה את שיטות הפוסקים לגבי מידת החיוב שבדבר:

בשאילתות דרב אחאי גאון¹², מובא עניין התפילה בבית הכנסת כחיוב:

"שאילתא דמחייבין דבית ישראל לצלויי בכנישתא דמייחדא לצלויי כדאשכחן ביעקב דצלי בבי מוקדשא היכא דמייחדא לצלותא".

ובדומה לכך כתב הרמב"ם¹³ לגבי תפילה בציבור:

"תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור, ולעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת שאין תפלתו נשמעת בכל עת אלא בבית הכנסת, וכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל בו עם הציבור נקרא שכן רע".

12 פרשת ויצא שאילתא כב. הובא בגליוני הש"ס ברכות ח, א.

13 הלכות תפילה פרק ח הלכה א.

הרמב"ם פותח בדברי אגדה על חשיבות התפילה במניין, אך גוזר מכך משמעות הלכתית ישירה, המנוסחת בלשון חיוב: "צריך אדם", ומשמע אם כן, שחובה גמורה להתפלל במניין. לעומת זאת, סוף דבריו לגבי תפילה בבית כנסת, מנוסחים בלשון מעלה, "לעולם ישכים אדם ויעריב לבית הכנסת", שבוודאי אין כוונת הרמב"ם שישנה חובה גמורה להיות מעשרה הראשונים המשכים לבוא לבית הכנסת קודם שאר הציבור, אלא שיש בכך מעלה. על אף שדרכו של מרן בעל השו"ע להעתיק את לשון הרמב"ם, בחר הוא לשנות מלשונו, ופסק את ההלכה לגבי תפילה במניין ובבית הכנסת באופן שאינו משתמע כחיוב גמור, וז"ל בהלכות תפילה¹⁴:

"ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור".

האחרונים נחלקו בכוונת דברי השו"ע, ונאמרו בכך שלש דרכים מרכזיות: הרב משה פינשטיין¹⁵ נקט, שדעת השו"ע כרמב"ם, שהתפילה במניין הינה חיוב גמור. הוא הוכיח זאת מכך שהשו"ע (בסעיף טז) פסק שצריך אדם לטרוח אחר מניין עד כדי הילוך מיל לאחוריו וארבע מילין לפניו, מה שלא מצינו לגבי הנהגות שאינן חיוב גמור. את לשון "ישתדל" שנקט בה השו"ע, ביאר הגרמ"פ, שהשו"ע ביקש להדגיש, את ערכו וחשיבותו של חיוב זה, שלא די בעבורו בטרחה מועטת, אלא כיוון שכל עיקר קבלת התפילה תלוי בזה, יש להשתדל בשביל כך השתדלות יתירה. ואף שפטרו חז"ל את מי שנדרש ללכת למקום התפילה יותר ממיל, אין לדמות טרחה אחרת לטרחה זו, אלא צריך להשתדל בזה. בדרך זו נקט גם בשו"ת משנה הלכות¹⁶, וביסס את דבריו על כך שרבי אליעזר שחרר את עבדו לצורך תפילה במניין, ובהכרח שיש בכך חיוב גמור ומצווה רבה, וכעין דבריו מצאנו כבר בדברי החתם סופר¹⁷.

בדרך אחרת הלך המשנה ברורה¹⁸. לדעתו, יש להבחין בין שתי הלכות שונות. דברי השו"ע על כך שישנה חובה לטרוח וללכת מרחק גדול עבור תפילה, מכוונים דווקא לתפילה במניין, ואילו דברי השו"ע על כך שדי בהשתדלות, מכוונים לתפילה בבית כנסת, שהיא אינה חיוב גמור, אלא מעלה חשובה שראוי להשתדל בעבורה.

מאידך יש מהאחרונים שנקטו שלשון השו"ע מכוונת לכך שאין חובה גמורה להתפלל

14 סימן צ סעיף ט.

15 שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן כז.

16 שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן סז.

17 שו"ת חתם סופר חלק ו סימן פו.

18 סימן צ ס"ק כז.

במניין, והביא דבריהם הילקוט יוסף¹⁹, אך הסיק להלכה, שכל שאיננו אנוס (באופנים שיתבארו להלן), חייב למעשה להתפלל במניין.

אחר שסקרנו את יסודות הסוגיא, נשוב לדון בשאלות הייחודיות שאנו נדרשים אליהן בתקופת הקורונה.

ד. כיצד ינהג אדם השוהה בבידוד בביתו?

לעיל בפרק ב, הובאה הגמרא על כך שרבי יצחק חלה, ובשל כך התפלל ביחידות בביתו. אחר דין ודברים של רב נחמן עמו, העלה רב נחמן בפניו אפשרות להתפלל בשעה שהציבור מתפללים. לאור סוגיא זו פסק המאירי²⁰:

"כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה מפני ששם כוונת הלב מצויה. כלל גדול אמרו תפלת הצבור חביבה וכל המתפללים בבית הכנסת בעשרה שכינה עמהם וכו'. והתבאר למטה שאם לא היה יכול להתפלל בבית הכנסת יתפלל בתוך ביתו בשעה שהצבור מתפללים שנאמר ואני תפילתי לך ה' עת רצון אימתי הוא עת רצון בשעה שהצבור מתפללים ומ"מ מי שיש לו בית הכנסת בעירו והוא יכול לילך ואינו הולך אין רוח חכמים נוחה הימנו ולא עוד אלא שנקרא שכן רע וכו'".

מדברי המאירי אנו למדים שאדם שאנוס ולא יכול לבוא להתפלל בבית הכנסת בציבור, יכוון בביתו להתפלל בשעה שהציבור מתפלל²¹, שאז היא עת רצון לקבלת התפילה. ועוד למדנו שמה שאמרו חז"ל שמי שיש בית כנסת בעירו ולא מתפלל בו נקרא שכן רע – נאמר דוקא באדם היכול לבוא לבית הכנסת ולא מגיע, אבל אדם שאנוס ולא יכול להגיע להתפלל בבית הכנסת אינו נקרא שכן רע.

מקור נוסף לכך שישנה מעלה לתפילה הנאמרת במקביל לציבור, יש ללמוד ממסכת עבודה זרה²²:

"אמר רב יוסף: לא ליצלי איניש צלותא דמוספי בתלת שעי קמייתא דיומא ביומא קמא דריש שתא ביחיד, דלמא כיון דמפקיד דינא, דלמא מעייני בעובדיה ודחפו ליה מידחי. אי הכי, דצבור נמי! דצבור נפישא זכותיה. אי הכי, דיחיד דצפרא נמי לא! כיון דאיכא צבורא דקא מצלו לא קא מדחי".

19 ילקוט יוסף קצוש"ע או"ח ז, ט אות א.

20 ברכות ו, א.

21 וכ"כ ר' יונה על הרי"ף ברכות ד, א מדפי הרי"ף. וכן פסק השו"ע סימן צ סעיף ט.

22 דף ד, ב.

מבואר שתפילת היחיד אינה נדחית כאשר הוא מתפלל בזמן בו ישנו ציבור המתפלל. אולם התוספות על אתר ביארו, שאף שתפילה בזמן שהציבור מתפללים אינה נדחית, אך גם אינה מתקבלת כפי שמתקבלת תפילה הנאמרת עם הציבור במקום אחד.

ביסוד הדבר נראה לבאר, שישנם שני דרכים מרכזיות במעלת התפילה בציבור. הגמרא בברכות קבעה שיש להתפלל בבית הכנסת משום שהוא מקום רינה. וביאר המאירי: "כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה מפני ששם כונת הלב מצויה". ונראה שזוהי גם כוונת רש"י, שכתב שיש להתפלל בבית הכנסת משום ששם מתפללים בנעימת קול ערב, והיינו שבאופן זה מתעוררת הכוונה, בשונה מתפילת היחיד שאינה נאמרת בשירה ובזמרה. אולם בספר הכוזרי, מצאנו טעם אחר לערכה של התפילה בציבור:

"אבל היתרון לקהל מכמה פנים... ומהם שמעט הוא שתשלם תפלה ליחיד מבלי שגגה ופשיעה. ומפני כן קבעו לנו שיתפלל היחיד תפלת הציבור, ושתהיה תפלתו בצבור בעוד שיוכל לא פחות מעשרה, כדי שישלים קצתם מה שיחסר בקצתם בשגגה או בפשיעה, ויסתדר מהכל תפלה שלמה בכונה זכה".

היינו שבכוח הרבים לחפות זה על זה ולהשלים זה את זה, כך שמכין כולם תצא תפילה ראויה ומתקבלת. ובנוסף דומה כתב הרמב"ם הנ"ל:

"תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור".

היינו, שמעלת הציבור גדולה וחביבה לפני הבורא, ועל כן הוא מקבל תפילתם גם אם יש ביניהם חוטאים.

ונראה, ששני הטעמים משלימים זה את זה, טעמם של הכוזרי והרמב"ם, על עצם כוח התפילה של הציבור, מועיל לכך שהתפילה לא תדחה, ואילו טעמם של רש"י והמאירי, שתפילת הציבור מעוררת את הכוונה, פועל שהתפילה תתקבל לרצון, שכן רחמנא ליבא בעי, ועיקרה של התפילה בכוונת הלב היא תלויה. לאור זאת, כאשר מתפלל בכיתו ואינו שומע את נעימת הציבור, זוכה שתפילתו לא תדחה, כיוון שכלל את תפילתו עם תפילת הציבור שאינה נדחית, אך אין הבטחה שתפילתו תשמע, כיוון שלא התעוררה כוונתו כבציבור.

מבואר אם כן, שאף שזכות וחובה להתפלל במניין ובבית הכנסת, בדלית ברירה, יכול אדם לצרף את עצמו עם הציבור אף מתוך ביתו, בכך שמתפלל בזמן בו הציבור מתפללים, ועל ידי כך לא תהיה תפילתו נדחית, וראוי שיתאמץ לעורר את כוונתו במידת יכולתו, בשביל שתעלה תפילתו לרצון.

ה. האם מותר להימנע מתפילה בציבור/ בית כנסת מחשש לסכנה מעבר למחויב בחוק?

בפרק הקודם דנו במציאות בה האדם מחויב על פי חוק לשהות בביתו בכידוד, ולא להגיע לתפילה במניין שבבית הכנסת. אולם ישנם מצבים, בהם גם אנשים שאינם מחויבים בכך על פי חוק, חוששים לשלומם (הן כאשר ישנה רגישות רפואית מיוחדת אצלם, כגון שנמצאים בקבוצת סיכון, והן כאשר אין ידוע להם על סכנה ייחודית באופן אישי), ונמנעים מהתקהלויות שאין בהם הכרח חיוני. יש להתבונן, האם מותר לאנשים אלה, להימנע מהגעה לתפילה במניין או בבית הכנסת.

כתב השו"ע²³:

"ישתדל אדם להתפלל בב"ה עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לב"ה, יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים וכו'".

וביאר המשנ"ב²⁴ מהו אנוס:

"אנוס - היינו שתש כחו אף שאינו חולה. ואם הוא אנוס ממון שמחמת השתדלותו להתפלל עם הציבור יבוא לידי הפסד יכול להתפלל בביתו ביחיד או בבהכ"נ בלא צבור אבל משום מניעת ריוח לא ימנע מלהתפלל עם הציבור דחילוק יש בין מניעת ריוח לבין הפסד מכיסו וכו' ובעל תורה אף שעוסק בלימוד מ"מ איכא חשדא וחילול השם כמש"כ סי"ח".

מדברי המשנ"ב למדנו, שאדם שתש כוחו אף שאינו חולה, וכן אדם שעלול לבוא לידי הפסד ממון בגלל שילך להתפלל במניין בבית הכנסת - מותר לו לעשות כן. אבל אדם שמונע עצמו בגלל חשש מניעת ריוח וכן תלמידי חכמים שעוסקים בלימודם - אינם רשאים לבטל תפילה במניין בשל כך.

עוד כתב המשנ"ב²⁵ שאין חיוב לבוא בדרך בלילה לבית הכנסת מחשש סכנה. ועפ"ז כתב הפסקי תשובות²⁶: "במקום שיש חשש סכנה לפגיעה גופנית מחמת גברי אלימא וכדו' הנמצאים בדרך, אין צריך להכניס עצמו לחשש זה עקב תפילה בציבור".

וכתב בספר תפילה כהלכתה²⁷ בשם הגרש"ז אויערבך שאדם שלצורך בריאותו או פרנסתו

23 סימן צ סעיף ט.

24 סימן צ ס"ק כט.

25 סימן צ ס"ק נב.

26 אות ט ס"ק יד ובהערה 137.

27 פרק ח סעיף ט.

צריך לשהות במקום שאין בו מניין – מותר לו לשהות שם. ובשו"ת שבט הלוי²⁸ התיר רק לצורך בריאותו והחמיר בצרכי פרנסה.

נראה אם כן, שעל אף המעלות היתרות שנודעו לתפילה בציבור, אין חובה בשל כך להיכנס למצב בו קיים חשש סכנה כל שהוא, ונראה שהדבר נתון לשיקול דעתו של כל אחד ואחד בהתאם לנסיבותיו האישיות, והדבר מסור ללב, לידע אם אכן נוהג הוא 'להחמיר' בפיקוח נפש, או שמא מתרשל הוא מדבר מצווה. כל שכן שיכולים ציבור של מתפללים, מתוך שיקולים ענייניים, לבחור להתפלל במניין מחוץ לבית הכנסת. ברם, יש להדגיש, שכפי שכתב האגר"מ שהובא לעיל, מצוות התפילה בציבור היא חובה וזכות גדולה וחשובה, שיש להשתדל לקיימה, היינו שמוטל על כל אדם להשתדל שלא לראות את עצמו כאנוס ולפטור עצמו מן המצווה, אלא להשתדל להכליל את עצמו בעושה בשלמות.

1. האם מותר להימנע מתפילה בבית הכנסת

נגלל שהמסכה מפריעה בכוונה?

בתקופה האחרונה, הוראות משרד הבריאות קובעות, שהתכנסות במקום סגור דורשת עטית מסכות, ואילו התכנסות במקום פתוח יכולה להתקיים גם בלא מסכות. רבים אומרים, שעטית המסכה על הפה והאף מכבידה עליהם, ומעוררת קושי בכוונת התפילה. ממילא, מתעוררת השאלה, האם עליהם להעדיף תפילה בתוך בית הכנסת, אף שכוונתם מופרעת מעט, או שטוב מחוץ לבית הכנסת, במניין או אף שלא במניין, כך שכוונתם תהיה שלימה יותר.

בטרם נענה על שאלה זו, נדגיש, שהכוונה היא מעקרי התפילה ויסודותיה, והרמב"ם מנה אותה בין הדברים המעכבים את התפילה. אף על פי כן, ביארו הפוסקים, שישנה הבחנה עקרונית באיכות הכוונה הנדרשת בכרכת אבות, בה מעכבת הכוונה לפירוש המילים עצמן, ואילו בשאר התפילה, די בכך שמכוון לכך שהוא עומד לפני המלך. פשוט, שחבישת מסיכה, אף אם מפריעה מעט את כוונת התפילה, אין בכך כדי לפגוע באפשרות לכוון לפירוש המילים המעטות שבכרכה הראשונה, ובכוונת העמידה בפני המלך בשאר התפילה. ממילא, השאלה מוסבת על כוונה מעולה שאינה מעכבת את קיום מצוות התפילה.

פוסקי דורנו נחלקו בשאלה כעין זו, הרב משה פינשטיין²⁹ סובר, שכיוון שהכוונה בכל מילות התפילה, ובוודאי כוונות נוספות מעבר לכך, אינם חיוב גמור מעיקר הדין, על כן יש להעדיף תפילה בציבור שהיא חיוב גמור, כפי שהתבאר לעיל. לעומת זאת בשו"ת אור לציון³⁰ הכריע, שתפילה בכוונה אף שהיא ביחידות עדיפה על פני תפילה בציבור. נראה שהיסוד לשיטה

28 חלק ו סימן כא.

29 שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ג סימן ז.

30 חלק ב פרק ז סעיף כ.

זו, נוגע לדברי הראשונים שהובאו לעיל בעיקר יסוד התפילה בציבור, שכפי שהתבאר לעיל מתקבלת יותר. האם מעמדה הייחודי של התפילה בציבור, נובע ממעלת הרבים מצד עצמה, או דווקא משום שעל ידי הרבים מתעוררת כוונתו יותר. לדרך הראשונה, מסתבר שמעלת הרבים עולה על פני תפילה בכוונה יתירה, שהיא איננה חיוב גמור. אולם, על פי דרכם של הראשונים שתפילה בציבור מועילה ביותר, משום שבציבור מתעורר להתפלל בכוונה רבה יותר, מסתבר שכאשר מתכוון יותר בעודו בביתו, הכי עדיף טפי. אף על פי כן, הדגיש האור לציון, שאין לנהוג כן בקביעות לבטל מעצמו תפילה בציבור.

מעבר לכך, כתב בספר פסקי תשובות³¹, שכיוון שכתבו הפוסקים שכיום איננו מכוונים כראוי בתפילה, ממילא, יש להעדיף את התפילה בציבור על פני תפילה בכוונה יתירה בביתו. על כן הורה, שרק יחידי סגולה, המוחזקים בכך שתפילתם בכוונה יתירה, רשאים להעדיף להתפלל ביחידות בכוונה על פני תפילה בציבור.

יש להוסיף על כך, שכתב הרא"ש בתשובה המובאת בטור, שראוי לתלמיד חכם להתפלל במניין, כיוון שהרבים אינם יודעים מדוע הוא נמנע מכך ועלול להיגרם בשל כך חילול השם. על דרך זו, נראה שפעמים רבות, הימנעות מתפילה בציבור משיקולים הקשורים בכוונה, מצד בני תורה, עלול להתפרש כחוסר הקפדה כללית בעניין זה, ולרפות את מעמדה של מצווה חשובה זו בעיניהם. שיקול זה גובר ביתר שאת בתקופה זו, בה אפשרות התפילה במניין אינה ברורה ויציבה.

על דרך זו, נראה שיש להקפיד להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, ולא לחשוש להפרעה מועטה בריכוז בתפילה. אולם, אם מרגיש שכוונתו נפגעת ביותר, וכל שכן כאשר חושש לבריאותו, בהתקבלות שאינה הכרחית במקום סגור, רשאי להימנע מכך, ולהצטרף לתפילת הרבים בהיותו מחוץ לבית הכנסת.

ז. סיכום

חובה גמורה מדברי חכמים להתפלל במניין ובבית הכנסת, שכך תפילתו של אדם רצויה ומתקבלת. השרוי בבידוד בביתו, כך שאינו יכול להגיע להתפלל במניין, יכוון את זמן תפילתו לתפילת הציבור, ובכך יזכה שתפילתו לא תדחה, אף שאינה רצויה לגמרי כתפילת הציבור.

אדם שאינו שרוי בבידוד, ובכל זאת חושש לבריאותו, רשאי להימנע מלבוא לבית הכנסת, ויתפלל עמהם מבחוץ. כאשר אין אפשרות כזאת, רשאי להתפלל בביתו, ויכוון זמן תפילתו לתפילת הציבור. אולם, לא יעשה כן אלא מתוך חשש כנה ואמתי לבריאותו, אחר ששקל

בדעתו את ערכה ומעלתה של התפילה בציבור, ולא מתוך שיקולי נוחיות, והדבר מסור ללב. אף מתפללים שחשים שכוונתם מופרעת בשל החובה לעטות מסכה בבית הכנסת, לא ימנעו מלהתפלל בציבור, וישתדלו לכוון ככל יכולתם. ברם, אם ביכולתם להתפלל מחוץ לבית הכנסת בסמוך לו, כך שיוכלו להשתתף בתפילת הציבור רשאים לעשות כן, במידה וכוונתם מופרעת ביותר, וכל שכן כאשר נוסף על כך חוששים הם מעט לבריאותם, ובלבד שכוונתם לשמים.